
KANKINIMAI: UNIVERSALIOS BAUDŽIAMOSIOS JURISDIKCIJOS TAIKYMO PERSPEKTYVA

Prof. dr. Raimundas Jurka

*Utenos kolegija, Verslo ir technologijų fakultetas
Maironio g. 7, LT-28142 Utena,
Mykolo Romerio universitetas, Teisės mokykla
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius*

Eglė Jurkienė

*Utenos kolegija, Verslo ir technologijų fakultetas
Maironio g. 7, LT-28142 Utena,*

Anotacija

Straipsnyje pasitelkiant atvejo reprezentacinę analizę diskutuojama apie vienos iš tarptautinės teisės draudžiamo elgesio su žmonėmis formų – kankinimo teisinį vertinimą ir baudžiamosios atsakomybės už šį nusikaltimą taikymo Lietuvoje juridines prielaidas. Analizuojama ne tik tai, kokie yra pagrindiniai šio nusikaltimo sudėties požymiai, kaip jie dera su tarptautinės teisės reikalavimais, bet kartu ir svarstoma apie teisinės atsakomybės už kankinimą galimybes Lietuvoje net jeigu tokie neteisėti veiksmai buvo padaryti kitoje valstybėje, ne Lietuvos piliečių ir ne jų atžvilgiu.

Reikšminiai žodžiai: kankinimas, universali baudžiamoji jurisdikcija, tarptautinė teisė, baudžiamoji teisė.

Įvadas

„Įvyko – tebevyksta – totalus pilietinės visuomenės mobilizavimas. Ištarti „tokio niekada nebuvo“ reiškia konstatuoti Baltarusijos – baltarusių tautos – suvokimo kaip politinio subjekto paradigmos pokytį“ – šiais Tatjanos Ščitcovos (2020), filosofės ir Europos humanitarinio universiteto profesorės, žodžiais straipsnio autoriai pradeda mokslinę diskusiją apie tai, jog Baltarusijoje nuo 2020 metų antrosios pusės vykstantys evoliuciniai, o galbūt net ir revoliucijos simptomų turintys visuomenės judėjimai, mobilizuojantys pasipriešinimus su demokratija nieko bendro neturintiems politiniams procesams, iššaukė demokratinių valstybių, jų visuomenių reakcijas, kurios šiuolaikiniame vakarų Europos tautų gyvenime vargu ar turi analogiškus pavyzdžius. Kalbant kitaip – autoriai klausia, ar viešojoje erdvėje plačiai nušviestos kaimyninės valstybės politinės valdžios hegemoniškos pastangos užgniaužti demokratišką žodį ir laisvės ištroškusią šios šalies visuomenę gali sulaukti ne tik pelnytų politinės, socialinės, ekonominės ir kultūrinės reakcijos, bet ir teisinės atsakomybės. Ir jeigu taip, ar už tokius veiksmus atsakomybė gali kilti ir pagal Lietuvos Respublikos baudžiamuosius įstatymus?

Analizuojamos temos problematika slypi tame, jog žmonių, jų grupių, turinčių galbūt, konkrečiu atveju, kitokius nei valstybėje dominuojančios politinės valdžios, politinius įsitikinimus, kankinimai nors ir yra savaime suprantamas tarptautinės teisės draudžiamas elgesys, tačiau ar išties įvykius, kurie vyko (veikiausiai ir tebevyksta) Baltarusijoje ir kuriuos lemia vadinamasis „Minsko režimas“, ir su kuriais „sėkmingai“ dorojasi „Omonas“ (omon – rus. *otriad miliciji osobovo naznačienija*; liet. – specialios paskirties milicijos pajėgos), galima juridiskai vertinti kaip kankinimus Lietuvos Respublikos baudžiamosio kodekso (15) (toliau – ir BK) 100³ straipsnio prasme. Dar daugiau, jeigu minėtų įvykių faktinės aplinkybės sudaro kankinimo kaip nusikalstamos veikos sudėties požymius, tuomet ar už tokius veiksmus, kurie padaryti ne Lietuvos Respublikos teritorijoje ir kuriuos padaro ne Lietuvos piliečiai ir/ar ne jų atžvilgiu, Lietuvoje gali kilti baudžiamoji atsakomybė – arba kitaip –

ar tokiems nusikaltimams taikytina universalios baudžiamosios jurisdikcijos doktrina. Šie ir kiti susiję klausimai bei atsakymai į juos nėra tiek akivaizdžiai aiškūs kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio.

Temos aktualumą neabejotinai patvirtina milžiniška demokratinių valstybių, taigi ir Lietuvos, reakcija, kuri geriausiai atsispindi viešojoje erdvėje, žiniasklaidos priemonėse mirgančiose ir masinių diskusijų susilaukiančiose publikacijose, pranešimuose, kritikoje bei jų komentaruose. Ir šios reakcijos raiškos spektras neapsiriboja vien tik politiniais, sociokultūriniais ir panašiais vertinimais, kaip antai – visuomenininko ir filosofo Aurimo Šimeliūno (2020) įžvalgomis publikacijoje „Baltarusiškas atsisveikinimas su Lukašenka“, įvairiais žurnalistiniais siužetais apie Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos ataskaitą apie žmogaus teisių pažeidimus šioje šalyje (10), kaimyninės režimo užvaldytos valstybės visuomenės veikėjų nuomonėmis apie visuomenės pamatų šioje šalyje „sudrebinimą“ (27), galiausiai opozicijos lyderių aktyvia veikla (28). Ypač svarbu tai, kad jau kuris laikas vis garsiau kalbama apie teisinį „Minsko nusikaltimų“ žmoniškumui įvertinimą (12) (5), universalios jurisdikcijos už kankinimus Baltarusijos piliečių atžvilgiu taikymo galimybes (25) (6), taip pat baudžiamojo persekiojimo už šiuos nusikaltimus Lietuvos Respublikoje perspektyvas (26) ir kt. Taigi akivaizdu, kad analizuojamos temos problematikai būdingas ir tęstinumas, kaskart sulaukiantis tiek kritikos, tiek ir apologetikos atskirais temos klausimais.

Iškeltos problemos mokslinis ištirtumas yra išties nežymus, galbūt labiau fragmentinis. Lietuvos baudžiamosios politikos ir jos sąsajų su tarptautine teise kontekste be abejonių galima rasti nemažai mokslinių darbų, analizų ir įžvalgų atskirais šiame straipsnyje gvildenamais klausimais, tokiais kaip kankinimo samprata tarptautinėje teisėje, kankinimo baudžiamasis teisinis vertinimas. Apie tai rašė autoriai R. Drakšas ir R. Valutytė (2009, 2010), B. Pilipauskienė (2018), R. Aliukonienė (2005) ir kt. Nemažai dėmesio skirta ir atskiriems valstybės baudžiamosios jurisdikcijos klausimams, kuriuos savo mokslo darbuose gvildeno A. Nevera (2001, 2003, 2006), J. Žilinskas (2001, 2003), R. Vaišvilienė (2018), J. Namavičius (2015), G. Švedas (2012) ir kt.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti universalios baudžiamosios jurisdikcijos taikymo už kankinimą kaip tarptautinės teisės draudžiamą elgesį su žmonėmis pagrindus ir problematiką.

Straipsnio objektu pasirinkti paskutiniais mėnesiais itin didelio dėmesio sulaukę įvykiai kaimyninėje Baltarusijoje ir jų teisinis vertinimas Lietuvos, tarptautinės teisės aktų nuostatų ir mokslinių įžvalgų, apibrėžiančių kankinimo kaip nusikalstamo elgesio požymius, kontekste.

Rašant straipsnį taikyti sisteminės analizės, lyginamasis, loginis-analitinis ir kiti tyrimo metodai.

Kankinimo (Lietuvos Respublikos BK 100³ straipsnis) juridinis apibrėžimas

Prieš pradėdant analizuoti kankinimo kaip nusikalstamos veikos sampratą ir požymius, privalu stabtelėti prie šios tarptautinės teisės draudžiamo elgesio su žmogumi formos teisinio reguliavimo ištakų.

Autoriai R. Drakšas ir R. Valutytė (2009) rašo, kad: „<...> kankinimas pirmą kartą pasmerktas 1949 metų Jungtinių Tautų Organizacijos <...> Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje“, kuri „Nors ir būdama tik rekomendacinė, <...> turėjo didelę reikšmę tolesniam žmogaus teisių apsaugos mechanizmų vystymuisi“. Tiesa, kai kurie mokslininkai, tarp jų ir J. Žilinskas (2003), teigia, kad kankinimo uždraudimas tarptautiniu mastu siejamas dar su 1899 ir 1907 metų Hagos konvencijos nuostatomis, kurioje nors terminas „kankinimai“ nevartojamas, tačiau „bendrosios jų nuostatos leidžia teigti, jog kankinimai ir jiems identiškas elgesys yra draudžiamas dėl to, kad tai nesuderinama su humaniško elgesio su priešu, belaisviu ar civiliu gyventoju sąvoka“. Vis dėlto, vienas svarbiausių ir įpareigojančių tarptautinių dokumentų, kurių pagrindu buvo apibrėžta kankinimo ir jo draudimo samprata, yra Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (toliau – Konvencija), kurią Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo tik 2013 metais (16). Konvencijos 1 straipsnyje numatyta, kad kankinimas – tai bet koks veiksmas, kuriuo asmeniui tyčia sukeliama stiprus fizinis ar psichinis skausmas arba kančia siekiant išgauti iš jo ar trečiojo asmens informaciją arba prisipažinimą, nubausti jį už kokį nors veiksma, kurį jis arba trečiasis asmuo įvykdė ar yra įtariamas jį įvykdęs, arba įbauginti ar priversti jį arba trečiąjį asmenį ką nors padaryti, arba dėl bet kurios kokių nors diskriminavimų grindžiamos priežasties, kai tokį skausmą ar kančią sukelia

viešosios valdžios pareigūnas ar kitas oficialias pareigas einantis asmuo arba kai jis sukeliama jam kurstant arba sutinkant ar jo tyliu pritarimu. Šis apibrėžimas neapima tik teisėtomis sankcijomis sukeliama, joms būdingo arba su jomis susijusio skausmo ar kančios. Iš esmės artimus kankinimo požymius apibrėžia ir Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statuto¹, kuris Lietuvoje įstatymu buvo ratifikuotas 2003 m. balandžio 1 d., 7 straipsnio nuostatos.

Kalbant apie už kankinimą teisinėn atsakomybėn traukiamo subjekto požymius pastebėtina, kad šioje Konvencijoje „<...> nedviprasmiškai nurodoma, kad turi būti baudžiamas tik toks veiksmas, kai alternatyviai: 1) tokį skausmą sukėlė viešosios valdžios pareigūnas (arba jis buvo sukeltas jam kurstant arba sutinkant, ar jo tyliu pritarimu); 2) taip elgėsi kitas oficialias pareigas einantis asmuo. Toks specialiojo subjekto įvardijimas rodo, kad valstybė pagal <...> (šią Konvencija – aut. past.) neįsipareigoja uždrausti ir bausti veikų, padarytų ne viešosios valdžios pareigūnų ar kitų oficialias pareigas einančių asmenų. <...> minėta <...> frazė suformuluota aiškiai ir nedviprasmiškai ir nepalieka vietos interpretacijai“ – rašoma R. Drakšo ir R. Valutytės (2009) straipsnyje. Tiesa, Europos Parlamento pranešime dėl kankinimo panaikinimo pasaulyje (11), be kita ko, pastebima, kad vis dėlto, prevencinėmis, atskaitomybės ir rehabilitacijos politikos priemonėmis reikia spręsti ir tokius atvejus, kai kankinimas ir kitoks žiaurus, nežmoniškas ar žeminantis elgesys ar baudimas vykdomas nedalyvaujant valstybės pareigūnams. Kitaip sakant, vis dažniau galima matyti baudžiamosios politikos atstovų, mokslininkų nuomonės, kad už kankinimo veiksmus teisinėn atsakomybėn galėtų būti traukiami ir kiti privatūs asmenys.

Tarptautinėje teisėje kankinimas aiškinamas kaip veika (veikimas ir neveikimas, arba kitaip – aktyvus ir pasyvus kankinimas), padaroma tik esant tyčinės kaltės turinio požymiams siekiant išgauti iš kankinamo ar trečiojo asmens informaciją arba prisipažinimą; nubausti asmenį už kokį nors veiksmą, kurį jis arba trečiasis asmuo padarė ar yra įtariamas jį padaręs; įbauginti ar priversti jį arba trečiąjį asmenį ką nors padaryti; dėl bet kurios kokių nors diskriminavimų grindžiamos priežasties. Tiesa, kalbant apie neteisėto kėsinimosi tikslų sampratą ir jų apimtį pažymėtina, kad mokslininkų tarpe vis tik diskutuojama, ar „<...> šis tikslų sąrašas yra baigtinis, ar nesant vieno iš išvardytų tikslų, veiksmai, sukliantys stiprų fizinį ar psichinį skausmą arba kančią, bus laikomi kankinimu“ (R. Drakšas, R. Valutytė, 2009) pagal Konvencijos nuostatas. Taigi akivaizdu, jog baudžiamosios justicijos politikoje ir doktrinoje nėra vieningos nuomonės dėl to, ar Konvencijos 1 straipsnyje įvardinti alternatyvūs nusikalstamo kėsinimosi tikslų sąrašas yra baigtinis, ar ne. Galiausiai pastebėtina, kad Konvencijos nuostatų sisteminis aiškinimas ir taikymas leidžia teigti, kad siekiant patraukti asmenis teisinėn atsakomybėn už kankinimo veiksmus būtina nustatyti šiuos padarinių sudėtinis elementus – „1) asmuo patyrė skausmą arba kančią; 2) skausmas ar kančia buvo fizinė arba psichinė ir 3) skausmas ar kančia buvo stiprūs. Minėti padariniai yra privalomas kankinimo elementas, nes skausmo ir kančios stiprumas laikomas kriterijumi, atskiriančiu kankinimą nuo nežmoniško ar žeminančio elgesio ar baudimo“ (R. Drakšas, R. Valutytė, 2009), kurį taip pat draudžia Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 3 straipsnio nuostata, numatanti, kad „Niekas negali būti kankinamas, su niekuo neturi būti žiauriai, nežmoniška ar žeminant jo orumą elgiama, ar jis baudžiamas“ (34).

Ekskursu apžvelgus kankinimo sampratą tarptautinėje teisėje galima apibendrintai teigti, kad Konvencijos 1 straipsnyje yra įtvirtintas kankinimo nusikaltimo apibrėžimas ir nurodyti pagrindiniai šio nusikaltimo sudėties požymiai. Kompleksiškai įvertinus kankinimo apibrėžimą išskirtini tokie pagrindiniai kankinimo kaip draudžiamo elgesio elementai: a) tai stipraus psichinio ar fizinio skausmo ar didelės fizinės ar dvasinės kančios sukėlimas; b) tokie veiksmai atliekami esant tyčinei kaltės formai; c) kankinimo veika galima tiek veikimu, tiek ir neveikimu; d) šią veiką atlieka specialus nusikaltimo subjektas, t. y. viešosios valdžios pareigūnas arba kitas oficialias pareigas einantis asmuo; e) atliekant šiuos neteisėtus veiksmus kaltininkas siekia išgauti iš kankinamo asmens informaciją arba prisipažinimą; nubausti jį už kokį nors veiksmą, kurį jis arba trečiasis asmuo padarė ar yra įtariamas

¹ Straipsnio autoriai atkreipia skaitytojo dėmesį, kad šiame straipsnyje, nesumenkinant vadinamojo Romos statuto nuostatų svarbos, dėmesys bus koncentruojamas į Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą nuostatas.

jį padaręs; įbauginti ar priversti jį arba trečiąjį asmenį ką nors padaryti; arba dėl bet kurios koku nors diskriminavimu grindžiamos priežasties (specialus tikslas).

Aukščiau aptarti kankinimo požymiai, bent jau didžiąja dalimi, būdingi ir BK įtvirtintiems kankinimo nusikalstamos veikos požymiams. Apskritai galima teigti, kad BK 100³ straipsnyje numatyta kankinimo nusikalstama veika sisteminiu požiūriu priskirtina prie tarptautinės teisės draudžiamo elgesio su žmonėmis, kurį apima nusikaltimų žmoniškumui samprata, formų. Nusikaltimams žmoniškumui, anot J. Žilinsko (2001), būdingas masiškumas ir planuotumas (dėl planingų veiksmų nukenčia bent keletas asmenų), politikos elementas (vykdytojais arba organizatoriais paprastai yra asmenys, kurie *de jure* arba *de facto* kontroliuoja politinę valdžią), paplitimas arba sistemingumas bei galiausiai tai, kad šie nusikaltimai nesiejami su kariniu konfliktu ar karo nusikaltimais, ar nusikaltimais taikai, jie gali būti įvykdyti bet kuriuo metu. Be to, pasak D. Žalimo (7), šiems nusikaltimams būdingas ir neteisėtų veiksmų nukreipimo prieš civilinius gyventojus požymis, kuris, anot šio autoriaus: „<...> reiškia, kad veika yra vykdoma prieš asmenis, kuriuos galima preziumuoti esant civiliais, t. y. ne kombatantus (asmuo nėra kombatantas, kai visų pirma neturi ginklo ar kitokių požymių, leidžiančių jį priskirti reguliarioms ar nereguliarioms ginkluotosioms pajėgoms). Civiliai – tai tokių asmenų <...> visuma, t. y. iš esmės potencialių nusikaltimų žmoniškumui aukų ratas, neapribotas konkrečiais asmenimis, nes šių nusikaltimų tikslas yra visiškai civilių kaip visumos pažeminimas, jų žmogiškosios būties paneigimas“. Taigi kankinimas kaip nusikaltimų žmoniškumui vienas iš variantų neatsiejamas, paprastai, nuo politikos arba su ja susijusios veiklos požymių, paplitimo arba sistemingumo kriterijaus bei to, kad paprastai nukentėjusieji turi būti civiliai gyventojai (J. Žilinskas, 2001 (23 (15))).

Analizuojama nusikalstama veika Lietuvos Respublikos baudžiamajame įstatyme kriminalizuota palyginus neseniai – tik 2019 m. liepos 16 d. (17). Šios BK pataisos atsiradimą lėmė tai, kad Konvencijos 4 straipsnio nuostatos, atsižvelgiant į šio nusikaltimo pavojingumą ir pobūdį, įpareigoja valstybes nares numatyti adekvačias, atgrasančias ir proporcingas baudžiamąsias sankcijas už tyčinius kankinimo veiksmus ar neveikimą. Atitinkamai, vadovaujantis Konvencijos nuostatomis, valstybės, ratifikavusios šį tarptautinės teisės aktą, įsipareigoja savo nacionalinės teisės aktuose atskirai kriminalizuoti Konvencijos reikalavimus atitinkančių kankinimo nusikaltimą. Kartu pažymėtina, kad Komitetas prieš kankinimą (kontroliuojantis Konvencijos nuostatų tinkamą įgyvendinimą valstybėse narėse) (toliau – Komitetas), konstatavęs sisteminio pobūdžio Konvencijos nuostatų įgyvendinimo spragą, visuose savo raportuose Lietuvai nuosekliai įpareigojo Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtinti Konvencijos 1 ir 4 straipsnių reikalavimus atitinkančią kankinimo nusikaltimo sudėtį. Kartu, vadovaujantis Komiteto ataskaitose nurodytomis rekomendacijomis Lietuvai, buvo siūloma, kad Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose kriminalizuotinam kankinimo nusikaltimui neturėtų būti taikoma apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senatis. Tuo tarpu Lietuva visuose Komiteto vertinimų laikotarpiuose sulaukdavusi nuolatinio pobūdžio tarptautinės kritikos bei neigiamo įvertinimo dėl Konvencijos esminių nuostatų neįgyvendinimo, aptariamam aspektu kaskart bandydavo pagrįsti nacionalinių baudžiamųjų įstatymų pakankamumą, pažymėdama, kad, neatsižvelgiant į tai, kad Lietuvos baudžiamajame įstatyme nenumatyta specialioji kankinimo nusikaltimo sudėtis, asmuo už Konvencijos nurodytus kankinimo veiksmus gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn pagal kitus BK straipsnius, kuriuose kriminalizuoti su žmogaus kankinimu susiję nusikaltimai. Kaip nurodoma Aiškinamajame rašte (4), Komiteto šie Lietuvos Respublikos argumentai neįtikino ir Lietuva Respublika nuolat sulaukdavo tarptautinės kritikos dėl Konvencijos esminių nuostatų neįgyvendinimo, nes sisteminė lyginamoji Konvencijos ir Lietuvos baudžiamojų įstatymų nuostatų analizė vis tik leido konstatuoti, kad Konvencijos reikalavimus atitinkančios kankinimo nusikaltimo sudėties Lietuvos baudžiamajame įstatyme išties nebuvo. Su tuo sutiko ir baudžiamosios teisės mokslo atstovai, t. y. R. Drakšas ir R. Valutytė (2010), teigdami, kad „Lietuva nepakankamai nuosekliai vykdo tarptautinius įsipareigojimus, prisiimtus ratifikavus Konvenciją prieš kankinimus, o Komiteto prieš kankinimus išreikštas susirūpinimas, kad Lietuvoje trūksta išsamaus „kankinimų“ sąvokos apibrėžimo, kaip numatyta Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą 1 straipsnyje, taip pat konkretaus „kankinimo“, kaip kriminalinio

nusikaltimo, kriminalizavimo baudžiamojoje teisėje (4 straipsnis), yra pagrįstas“. Dėl šių priežasčių, siekiant užtikrinti Lietuvos Respublikos priimtų tarptautinių įsipareigojimų laikymąsi baudžiamosios justicijos srityje, buvo būtini baudžiamojo įstatymo pakeitimai.

Taigi, kaip ir minėta, BK nuostatos 2019 m. liepos 16 d. buvo papildytos 100³ straipsniu, numatančiu baudžiamąją atsakomybę tam, kas „<...> vykdydamas valstybės politiką arba veikdamas valstybės leidimu, kurstymu, palaikymu ar pritarimu, bet koku būdu kankino arba kitaip itin žiauriai elgėsi su žmogumi taip sukeldamas nukentėjusiam asmeniui stiprų fizinį ar psichinį skausmą arba dideles kančias. <...>. Šiame straipsnyje nurodytu kankinimu nelaikomas teisėtomis valstybės prievartos priemonėmis ir (ar) sankcijomis sukeliamas, joms būdingas arba su jų taikymu tiesiogiai susijęs skausmas ar kančios“ (15).

Kankinimui, atsižvelgiant į jo vykdymo būdą ir metodą, paprastai priskiriami itin žiaurūs, didelės fizinės ir (ar) psichinės kančias bei skausmą sukeliantys būdai. Pagrindinis kriterijus, skiriantis kankinimą nuo kitų draudžiamo (nežmoniško ar žeminančio) elgesio apraiškų – psichinio ar fizinio skausmo arba kančios sukėlimo *intensyvumas*. Kita vertus, kitos ypatingo žiaurumo formos – itin žiaurus elgesio – labai pavojingos tyčinės veikos, taip pat pasižyminčios itin stipriu asmeniui sukeliama fiziniu ir (ar) psichiniu skausmu arba didele fizine ar psichine kančia, pasekmės savo pobūdžiu, pavojingumu, žiaurumu, intensyvumu bei stiprumu iš esmės prilygsta kankinimo sukeliams padariniams. Šia ypatingo žiaurumo forma sukeliama pasekmė atitinka Konvencijos 1 straipsnyje nurodytus padarinius (t. y. itin žiauriu elgesiu gali būti sukeliamas tiek stiprus psichinis ir (ar) fizinis skausmas, tiek didelės fizinės ar dvasinės kančios). Kankinimo ir itin žiaurus elgesio panašų pobūdį ir pavojingumą atskleidžia ir kitos BK uždraustos veikos, numatytos šio kodekso 129 straipsnio 2 dalies 6 punkte, 135 straipsnio 2 dalies 6 punkte ir 138 straipsnio 2 dalies 6 punkte ir kt. Kartu pažymėtina ir tai, kad nusikalstamais veiksmais ar neveikimu sukeliamas stiprus skausmas ir (ar) kančia – subjektyvus elementas, priklausantis nuo kiekvienos bylos konkrečių aplinkybių bei nuo nukentėjusiojo suvokimo, todėl ribą, kada itin žiaurus elgesys tampa kankinimu ir atvirkščiai, objektyviai nustatyti yra gana sunku ir dėl šios priežasties galimi bandymai atriboti šias ypatingo žiaurumo formas laikytini dirbtiniais.

Pastebėtina ir tai, kad Konvencijoje kankinimas yra nurodomas kaip aktyvus nusikaltimas (pasireiškiantis „veiksmais“), tačiau šio termino vartojimas nereiškia, kad kankinimas negali pasireikšti neveikiant (pavyzdžiui, ilgai trunkantis reikalingos medicinos pagalbos nesuteikimas, nemaitinimas, minimalių higienos sąlygų neužtikrinimas ir pan.) (4). Be to, kadangi kankinimas apibrėžiamas per specialiojo subjekto veiksmus, tokius veiksmus gali atlikti kiti asmenys, specialiajam subjektui kurstant arba sutinkant ar tyliai pritariant (t. y. pastarojo neveikimu). Būtent terminas „tylus pritarimas“ rodo, kad viešosios valdžios pareigūnas ar kitas oficialias pareigas einantis asmuo kankina pasyviai – neveikdamas, tačiau turėdamas pareigą bei galimybę veikti ir taip išvengti kankinimą sudarančių veiksmų atlikimo. Kankinimas nebūtinai reiškia ir trunkamuosius veiksmus, kadangi stiprų fizinį ar psichinį skausmą gali sukelti ir vienkartinis itin žiaurus veiksmas, t. y. kankinimo apibrėžimo formuluotė „bet koks veiksmas“, palieka galimybę kankinimu pripažinti tiek vienkartinį ir trumpą laiką trunkantį veiksmą, tiek daugkartinius, ilgą laiką trunkančius veiksmus. Kartu Konvencijoje nurodytas kankinimo apibrėžimas taip pat neapribojamas ir tik tiesioginiu poveikiu nukentėjusiojo kūnui. Tokia pozicija yra teisinga, kadangi galimos situacijos, kai kaltininkas, siekdamas sukelti kančias (psichinį skausmą) nukentėjusiajam, poveikį daro ne paties nukentėjusiojo kūnui, o jam brangiam objektui ir pan. Pagal Konvenciją kankinimui priskiriami bet kokie itin žiaurūs, didelės fizinės ir (ar) psichinės kančias bei skausmą sukeliantys būdai, kuriems tuo pačiu būdingas itin didelis psichinio ar fizinio skausmo arba kančios sukėlimo intensyvumas, dėl ko kankinimas apima labai daug įvairių draudžiamų veikų, kuriomis asmeniui gali būti sukeliama pasekmė, spektrą. Dėl to, analizuojamoje BK 100³ straipsnio dispozicijoje nesiekama detalizuoti ir atskirai tiksliai įvardinti visus galimus kankinimo ar kito itin žiaurus elgesio veiksmus (ar neveikimą) ir (ar) šių veikų padarymo būdus, kadangi visų kankinimo ir itin žiaurus elgesio galimų būdų ir formų atskiras tiesioginis įvardinimas straipsnio dispozicijoje nėra tikslingas ir vargu ar būtų įmanomas, ką patvirtina ir teisminė Lietuvos praktika. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarime kadaise buvo nurodoma, kad kankinimas apibrėžiamas kaip viena iš ypatingo žiaurumo

formų, t. y. kaip „tam tikrą laiką trunkantys veiksmai, sukeltantys dideles fizines, dvasines kančias nukentėjusiajam tiesioginiu poveikiu į jo kūną arba sudarantys sąlygas kilti tokioms kančioms (dėl skausmo, alkio troškulio, šalčio, karščio, verčiant nukentėjusįjį atlikti žeminančius veiksmus ir panašiai)“. Kita ypatingo žiaurumo forma – „kitaip itin žiauriai“, kuri apibrėžiama šiomis alternatyviomis situacijomis: a) itin skausmingu būdu (pavyzdžiui, nuodijant skausmingai veikiančiais nuodais, deginant, užkasant, numetant iš didelio aukščio ir panašiai); b) padarant nukentėjusiajam daug kūno sužalojimų; c) tyčiojantis iš nukentėjusiojo (jis verčiamas pats save žaloti ir panašiai); d) kaltininkas tyčia trukdo suteikti pagalbą jo sužalotam nukentėjusiajam; e) suardomas žmogaus kūno anatomicinis vientisumas; f) nukentėjusysis nužudomas jo artimųjų akivaizdoje, taip sukeltant jiems dideles dvasines kančias. Pažymėtina, kad, kaip nurodo B. Pilipauskienė (2018), tiek vienu, tiek kitu atveju, nusikalstama veika sukeltos pasekmės išlieka vienodos, t. y. neteisėtu elgesiu aukai yra sukeliama fizinė ir/ar dvasinė kančia. Todėl pritariama autoriams R. Drakšui ir R. Valutytei (2010), pasak kurių kankinimu gali būti laikoma bet kokia neteisėta veika, kuria „<...> asmeniui tyčia sukeliama stiprus fizinis ar psichinis skausmas arba kančia arba kuri sudaro sąlygas tokiam skausmui ar kančiai atsirasti“. Tokiam požiūriui neprieštaruoja ir R. Aliukonienė (2007), anot kurios tokios nusikalstamos veikos „<...> kelia ypatingą pavojų dėl savo pobūdžio, pasireiškiančio žiauriai kaltininko veikimo metodais, bei parodo pačius neigiamiausias kaltininko asmenybės bruožus – agresyvumą, negailestingumą, sadizmą, „žvėriškumą“, abejingumą kitų žmonių kančioms ir sukeltam skausmui“.

Kalbant apie kankinimo kaip nusikalstamos veikos sudėties vieną iš požymių – kaltę, pastebėtina, kad kankinimas – tik tyčinė nusikalstama veika ir tyčia yra būtinas kankinimo nusikaltimo subjektyvusis požymis, kurį, siekiant sėkmingo baudžiamojo įstatymo normos inkriminavimo, kiekvienu atveju būtina nustatyti (neatsargus veikimas ar neveikimas negali būti kvalifikuojami kaip kankinimas). Taip pat kankinimu negali būti laikomi skausmas ir kančios, kurie atsirado nepriklausomai nuo viešosios valdžios pareigūno ar kito oficialias pareigas einančio asmens sprendimų ir (ar) veiksmų ar neveikimo (t. y. pareigūnui apskritai neatliekant jokių tyčinių kankinimo veiksmų ar neveikimo), o dėl tam tikrų sąlygų, nulemtų nepakankamų ekonominių išteklių ar kitų organizacinių ar politinių veiksnių stoka.

Primintina, kad Konvencijoje nedviprasmiškai nurodoma, kad turi būti baudžiamas tik toks veiksmas, kai kankinimo padarinius (skausmą arba kančią) sukėlė viešosios valdžios pareigūnas (arba jis buvo sukeltas jam kurstant arba sutinkant, ar jo tyliu pritarimu) arba taip nusikaltimai elgėsi kitas oficialias pareigas einantis asmuo. Toks specialiojo subjekto įvardijimas rodo, kad valstybė pagal Konvenciją neprivalo savo baudžiamuosiuose įstatymuose kriminalizuoti „privačių“ kankinimo atvejų ir kankinimo reglamentavimas privačių asmenų kontekste nepatenka į Konvencijos reguliavimo sferą. Taigi analizuojama straipsnio dispozicija nėra susijusi su kankinimo reglamentavimu privačių asmenų dimensijoje, o savo esme priskirtina prie nusikaltimų žmoniškumui, kurių subjektas yra viešosios valdžios (valstybės) atstovas arba asmuo (asmens), veikiantis valstybės leidimu, palaikymu ar pritarimu (4).

Aptariamos BK straipsnio dispozicijos struktūra bei lingvistinis aiškinimas leidžia teigti, kad skirtingai nei tai numatyta Konvencijoje (Konvencijos 1 straipsnyje nurodytame kankinimo nusikaltimo apibrėžime be kitų šio nusikaltimo sudėties požymių įvardinamas ir kankinimo specialusis tikslas – išgauti iš jo ar trečiojo asmens informaciją arba prisipažinimą, nubausti jį už kokį nors veiksma, kurį jis arba trečiasis asmuo įvykdė ar yra įtariamas jį įvykdęs, arba įbauginti ar priversti jį arba trečiąjį asmenį ką nors padaryti, arba dėl bet kurios kokių nors diskriminavimo grindžiamos priežasties), šios nusikalstamos veikos sudėties vienas iš požymių – tikslas nėra konkretizuotas, apibrėžtas. Įstatymų leidėjų nuomone, šis kankinimo nusikaltimo sudėties požymis, įtvirtintas Konvencijoje, yra abejotinas dėl neapibrėžtumo. Todėl minėtoje BK nuostatoje pasirinkta nenumatyti specialaus tikslo, kadangi nėra skirtumo, ar kaltininkas veiksmaus ėmėsi siekdamas išgauti informaciją ar siekdamas atkeršyti, ar neturėdamas jokio konkretaus tikslo. Priešingu atveju visada gali kilti klausimas, kodėl tokie patys kaltininko veiksmai, jeigu jais, pavyzdžiui, norima išgauti informaciją, yra kankinimas, o jeigu jais siekiama kitokių dispozicijoje nenurodytų tikslų, jau nebebus laikomi kankinimu.

Galiausiai pastebėtina, kad tam tikras skausmas, kentėjimas ir pažeminimas yra dažnai tiesiog neišvengiamas valstybei taikant tam tikras teisėtas valstybės prievartos priemones – bausmes, baudžiamojo poveikio priemones, procesines prievartos priemones, skirtingo pobūdžio nuobaudas (įskaitant įkalinimo įstaigose) bei kitokio pobūdžio sankcijas, todėl, siekiant neapimti teisėtų skausmo bei kančios sukėlimo atvejų, tokie veiksmai nelaikytini kankinimu.

Trumpam grįžtant prie šio straipsnio įvade atskleistos tyrimo objekto problematikos ir temos aktualumo, o kartu ir apibendrinant prieš tai išdėstytus teiginius ir jų vertinimus, galima hipotetiškai teigti, kad „Minsko nusikaltimų“ faktinės aplinkybės ir jų teisinė charakteristika veikiausiai supanašėja su nusikaltimų žmoniškumui viena iš formų – kankinimu. O būtent, kaimyninės valstybės politinio režimo priemonės ir veiksmai siekiant slopinti susirinkimų teise besinaudojančius gyventojus, taikiai protestuojančius prieš demokratijos siekių žlugdymą (kaip nurodoma žiniasklaidoje – prieš suklastotus šalies vadovo rinkimų rezultatus (12)), laikytini sąmoningais ir tyčiais veiksmais, koordinuojamais viešosios valdžios pareigūnų ar kitų oficialias pareigas einančių asmenų. Jėgos naudojimas prieš protestuotojus, neteisėti sulaikymai ir suėmimai, grobimų ir prievartinių dingimų organizavimas, seksualinės prievartos taikymas, kankinimai ir kitokie žiaurūs orumą žeminantys veiksmai, bauginimas, žmogaus teisių gynėjų ir žiniasklaidos atstovų persekiojimas, priegos prie informacijos ribojimas (įskaitant ir interneto blokavimą) – tai tokie sąmoningi ir tyčiniai neteisėti veiksmai, kurie buvo konstatuoti Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos Nuolatinėje taryboje pristatytoje ataskaitoje dėl žmogaus teisių pažeidimų Baltarusijoje (10).

Todėl belieka atsakyti į kitą esminį klausimą – ar už tokius veiksmus atsakomybė gali kilti ir pagal Lietuvos Respublikos baudžiamuosius įstatymus taikant vieną iš tarptautinės baudžiamosios jurisdikcijos formų – universaliąją baudžiamąją jurisdikciją, kuri, pasak A. Neveros (2006), yra „veiksmingiausias tarptautinio solidarumo išraiškos būdas kovojant su nusikalstamumu“?

Universalios baudžiamosios jurisdikcijos už kankinimą juridinės prielaidos

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7 straipsnio 1 dalies nuostata, kad asmenys atsako pagal šį kodeksą, nesvarbu, kokia jų pilietybė ir gyvenamoji vieta, taip pat nusikaltimo padarymo vieta bei tai, ar už padarytą veiką baudžiama pagal nusikaltimo padarymo vietos įstatymus, kai padaro nusikaltimus, atsakomybė už kuriuos numatyta tarptautinių sutarčių pagrindu, liudija apie Lietuvoje įtvirtintą ir taikomą universalios baudžiamosios jurisdikcijos principą. Šia nuostata kartu įgyvendinamas ir Konvencijos reikalavimas valstybėms (Konvencijos dalyvėms) užtikrinti, kad „kankinimai ir kėsಿನimasis kankinti bei bendrininkavimas kankinant būtų laikomi nusikaltimais pagal nacionalinę baudžiamąją teisę ir šie veiksmai būtų baudžiami bausmėmis, kurios atspindėtų nusikaltimo sunkumą. <...> Konvencija aptaria tiek universalią jurisdikciją, tiek įsipareigojimą išduoti arba persekioti (*aut dedere aut iudicare*) ir juos įtvirtina atskirai“ – rašoma L. Šaltinytės (2006) straipsnyje. Būtent BK 100³ straipsnio 1 punkte ir nurodoma, kad baudžiamosios atsakomybės universalumo taisyklė ir taikoma už nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus (99–113¹ straipsniai). Tiesa, aptariamasis jurisdikcijos principas galės būti taikomas tik tuomet, jeigu dėl šiuos nusikaltimus įvykdžiusių asmenų nebus (ar negalės būti) taikomas teritorinis valstybės baudžiamosios jurisdikcijos principas, kuris, anot autoriaus A. Neveros (1), „<...> yra pamatinis, jo pirmumas kitų principų sistemoje neginčijamas“. Minėtas autorius kartu teigia, kad „Visuotinai pripažinta ir tai, kad paneigti teritorinės baudžiamosios jurisdikcijos primatą galima tik tuomet, kai jos taikymas dėl konkrečios nusikalstamos veikos padarymo negali būti įgyvendintas“.

Apskritai universalios baudžiamosios jurisdikcijos (dar kitaip vadinamas – universalinės jurisdikcijos arba universalusis baudžiamųjų įstatymų galiojimo erdvėje principas) principo esmė yra ta, kad valstybė gali nustatyti (nustato) savo nacionalinę baudžiamąją atsakomybę už tam tikrus nusikaltimus neatsižvelgiant į paprastai esminiais laikomus faktorius: a) nesvarbu, kokia yra tokį nusikaltimą padariusio asmens pilietybė (arba apatridas); b) nesvarbu, kur yra nusikaltimą padariusio asmens gyvenamoji vieta; c) neturi reikšmės paties nusikaltimo padarymo vieta; d) nesvarbu, ar už padarytą nusikaltimą yra numatyta baudžiamoji atsakomybė pagal nusikaltimo padarymo vietos

valstybės baudžiamuosius įstatymus („ši baudimo teisė suteikiama tiek kaltininko tautybės, tiek nuolatinės jo gyvenamosios vietos valstybei bei nieko bendro su nusikaltimu neturinčiai valstybei, bet nustatiusiai savo pozityviojoje teisėje baudžiamąją atsakomybę už tokias veikas“ (A. Nevera, 2006)). Tačiau svarbu pažymėti, kad šis principas taikomas tik tuomet, kai kalbama ne apie bet kokius Lietuvos Respublikos BK uždraustus nusikaltimus, o tik tokius, kurie yra numatyti Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse (tokie nusikaltimai paprastai ir vadinami tarptautiniais nusikaltimais) ir kurios įpareigoja valstybes aktyviai kovoti su tokiomis veikomis ir nustatyti už jas baudžiamąją atsakomybę, o kartu ir pozityviają atsakomybę nevengti pradėti baudžiamojo persekiojimo pradėjimo už tokias veikas. Kitas svarbus aptariamo jurisdikcijos principo aspektas yra tai, kad baudžiamosios jurisdikcijos įgyvendinimas, pavyzdžiui, už kankinimo nusikalstamą veiką (BK 100³ straipsnis), nesiejamas su dvigubo baudžiamumo arba kitaip – dvigubo veikos nusikalstamumo (angl. – *double criminality*) reikalavimu. Teisinėje literatūroje šiuo klausimu nurodoma, kad „BK 7 straipsnyje aiškiai nurodoma, kad jurisdikcijai įgyvendinti neturi reikšmės tai, ar už padarytą veiką baudžiama pagal nusikaltimo vietos įstatymus ar ne. Taigi, Lietuvos teismai nenusižengs įstatymams, jeigu nuteis asmenį <...>“ (V. Piesliakas, 2008) už kankinimą kaimyninėje šalyje, nors šios šalies įstatymai tokios veikos galbūt nelaiko nusikalstama.

Šiuo požiūriu sutiktina su A. Neveros (2006) išsakoma nuomone, kad analizuojamas principas yra „kūrinys kosmopolitinės teorijos, <...>, kurios mintis yra ta, kad teisėtvara yra vertybė, kurią brangina visos valstybės, todėl visų valstybių tikslas – tobulos teisinės tvarkos užtikrinimas. Anot kosmopolitinės teorijos šalininkų, tikslas nebus pasiektas, jei pavienės valstybės apsiribos vien tik tarptautine teisine pagalba. Kiekviena valstybė turi ne tik teisę, bet ir pareigą bausti už nusikalstamos veikos, kuria kėsiniama į visos žmonijos gyvavimo pagrindus (lot. *delicta jure gentium*) padarymą neatsižvelgdama į tai, kur ji padaryta. Tai reiškia, kad kiekviena valstybė turi įgyvendinti pasaulinį teisingumą dėl visa vienijančios teisės“, o be to – „privalo užtikrinti atsakomybės neišvengiamumą“. Šią idėją puoselėja ir Europos Parlamentas pranešime dėl kankinimo panaikinimo pasaulyje teigdamas (61 punktą), kad „pagal atsakomybės užtikrinti apsaugą principą tarptautinė bendruomenė privalo apsaugoti nuo tokių nusikaltimų nukentėjusius gyventojus“ (11).

Tiesa, bene vienintelė kliūtis taikyti universalųjį principą yra dvigubos atsakomybės negalimumo sąlyga (lot. *non bis in idem*), numatyta BK 8 straipsnyje, pagal kurią, asmuo, padaręs nusikaltimus, numatytus BK 5, 6 ir 7 straipsniuose, neatsako pagal šį kodeksą, jeigu jis: a) atliko užsienio valstybės teismo paskirtą bausmę; b) buvo atleistas nuo visos ar dalies užsienio valstybės teismo paskirtos bausmės atlikimo; c) užsienio valstybės teismo nuosprendžiu buvo išteisintas, atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės arba bausmė nebuvo paskirta dėl senaties ar kitais toje valstybėje numatytais teisiniais pagrindais. Tokios nuostatos laikosi ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje – „BK 7 straipsnyje esantį nusikaltimų, už kurių padarymą Lietuvos Respublikos baudžiamoji jurisdikcija įgyvendinama taikant universalųjį principą, sąrašą. Vienas iš šio principo požymių yra tai, kad asmuo, padaręs tarptautinį ar tarptautinio pobūdžio nusikaltimą, numatytą BK 7 straipsnyje, gali būti traukimas baudžiamojon atsakomybėn pagal Lietuvos Respublikos baudžiamuosius įstatymus net ir tuo atveju, kai nusikaltimo padarymo vietos valstybė nenumato baudžiamosios atsakomybės už tokią veiką. Tai reikštų, kad universaliu principu pagrįstos baudžiamosios jurisdikcijos taikymas nėra ribojamas abipusio baudžiamumo (angl. *double criminality*) reikalavimu, kuris BK 8 straipsnyje, reglamentuojančiame baudžiamosios atsakomybės už užsienyje padarytus nusikaltimus sąlygas, susietas su kitais – BK 5 ir 6 straipsnyje numatytais personaliniu ir valstybės interesų apsaugos – baudžiamosios jurisdikcijos principais. Vienintelė šiame BK 8 straipsnyje numatyta kliūtis taikyti universalųjį principą yra dvigubos atsakomybės, nubaudimo (*non bis in idem*) negalimumo sąlyga (BK 8 straipsnio 2 dalis)“ (18).

Taigi apibendrinant aukščiau išdėstytą galima teigti, kad šio straipsnio 1-mame skyriuje apibrėžta kankinimo nusikalstama veika, kaip tarptautinis nusikaltimas, net jeigu ji padaryta ne Lietuvos teritorijoje ir ne Lietuvos piliečio, baudžiamojo persekiojimo kontekste patenka į universalios baudžiamosios jurisdikcijos principo reguliavimo sritį. Ir tai, kaip asociatyvus pavyzdys, kartu patvirtina viešai žiniasklaidoje esantys pranešimai, jog dėl vadinamųjų „Minsko nusikaltimų“, o konkrečiai kalbant – pagal Baltarusijos piliečio pareiškimą dėl smurto, kurį jis nurodė patyręs

Baltarusijos sostinėje Minske, Lietuvos Respublikos generalinėje prokuratūroje pradėtas ikiteisminis tyrimas pagal BK 100³ straipsnį. Viešoje komunikacijoje buvęs Generalinis prokuroras E. Pašilis šiuo klausimu yra pastebėjęs, kad „Tarptautinė bendruomenė vieningai sutaria dėl universalios jurisdikcijos būtinumo ir svarbos ginant esmines žmogaus teises bei stabdant, užkardant sunkius tarptautinius nusikaltimus, tačiau tokios bylos vis gi yra retos ir keliančios labai daug teisinių klausimų. Todėl, anot prokuroro, šis ikiteisminis tyrimas bus itin sudėtingas, atidžiai visų stebimas, ir tikrai niekas šiandien negali pasakyti, kada ir kuo jis baigsis. Tačiau jei vadovaujamės žmogaus teisėmis kaip pamatine vertybe, šioje situacijoje turime tik vieną teisingą sprendimą – teisėtais būdais surinkti ir tinkamai užfiksuoti kuo daugiau įrodymo vertę turinčių duomenų, būtinų teismo procesui, kada ir kur jis bevyktų. Nelikti nuošalyje įpareigoja ir mūsų pačių istorija“ (26). Komentuodamas įvykius Baltarusijoje tarptautinio forumo metu Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininkas D. Žalimas, be kita ko, nurodė, kad „Negalima sudaryti sąlygų išvengti bausmės už tarptautinius nusikaltimus, įskaitant tokius, kurie šiuo metu daromi Baltarusijoje. Turiu omenyje nusikaltimus žmogiškumui, t. y. masinius kankinimus ir masinį persekiojimą dėl politinių priežasčių, vykdomus prieš Baltarusijos žmones, kurie gina teisės viršenybę ir demokratiją. Universali jurisdikcija yra grindžiama imperatyviomis tarptautinėmis teisės normomis, apibrėžiančiomis tarptautinius nusikaltimus, kaip nusikaltimus visai tarptautinei bendrijai, taigi ir visai žmonijai. Atsakomybė už juos kyla nepriklausomai nuo to, ar valstybės, kurioje daromi šie nusikaltimai, teisėje yra numatyta atitinkama baudžiamoji atsakomybė. Tarptautinė bendruomenė yra įsipareigojusi persekioti šiuos nusikaltimus darančius asmenis. Todėl universali jurisdikcija gali būti perspektyvus ir veiksmingas instrumentas siekiant užkirsti kelią nebaudžiamumui ir tarptautinių nusikaltimų prevencijai“ (6). Galiausiai sutiktina su A. Neveros nuostata, kad: „<...> daugiau nei akivaizdu, kad A. Lukašenkos režimo veiksmai yra sisteminio pobūdžio ir plataus masto. Neabejotina, kad šių veiksmų padariniai siejasi ne su vienu ar keliais asmenimis, o su reikšminga baltarusių tautos dalimi. Tai reiškia, kad bent jau režimo politinis lyderis ir reikšmingiausi jo valios vykdytojai atsakingi ne tik už pavienius kankinimo atvejus, o už nusikaltimus žmoniškumui, t. y. už tarptautinės teisės draudžiamą elgesį su žmonėmis. <...> Nusikaltimų žmoniškumui kontekste tokia veikla, kai pasitelkiami ir žymūs visuomeniniai ištekliai, įtraukiama valstybės institucijų sistema, ekonomika, pažeidžia ne tik žmogaus teises, bet ir visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus, todėl vadinama nusikalstama politika“ (1).

Pabaigai norėtusi pažymėti, kad pasyvus prieš tai aprašytų įvykių stebėjimas, kankinimo nusikaltimų „nematymas“, tarptautinės teisinės aplinkos ir reakcijos į šiuos įvykius ignoravimas reikštų ne ką kita kaip nepagarbą tarptautinei teisei, kuri yra neatskiriama konstitucinio teisinės valstybės principo, kurio esmė – teisės viešpatavimas, dalis. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos (13) 135 straipsnio 1 dalį Lietuva privalo vadovautis visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis; šioje nuostatoje įtvirtintas konstitucinis pagarbos tarptautinei teisei principas, t. y. principas *pacta sunt servanda*, reiškia imperatyvą sąžiningai vykdyti pagal tarptautinę teisę, tarptautines sutartis, prisiimtus Lietuvos Respublikos įsipareigojimus; konstitucinis principas *pacta sunt servanda* reiškia imperatyvą sąžiningai vykdyti ir tarptautinius įsipareigojimus, kylančius iš visuotinai pripažintų tarptautinės teisės (bendrosios tarptautinės teisės) normų, pagal kurias draudžiami tarptautiniai nusikaltimai. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje akcentuojama, kad pagal minėtą Konstitucijos nuostatą sąžiningai vykdam tarptautinius įsipareigojimus, kylančius iš visuotinai pripažintų tarptautinės teisės (bendrosios tarptautinės teisės) normų, pagal kurias draudžiami tarptautiniai nusikaltimai, Lietuvos Respublikos baudžiamieji įstatymai, susiję su atsakomybe už tarptautinius nusikaltimus, šiuo atveju – kankinimą, negali nustatyti žemesnių standartų negu nustatytieji pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas; tokio reikalavimo nepaisymas būtų nesuderinamas su Konstitucijos preambulėje įtvirtintais atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, teisinės valstybės siekais, kuriuos išreiškia konstitucinis teisinės valstybės principas (14).

Išvados

1. Pagal Lietuvos baudžiamuosius įstatymus kankinimas kaip nusikalstama veika ir kuri pagal tarptautinės teisės nuostatas laikytina draudžiamu elgesiu su žmogumi forma – tai tyčinė ir intensyvi veika (veikimas ir neveikimas), kuria sukeliamas stiprus psichinis ar fizinis skausmas, didelės fizinės ar dvasinės kančios žmonėms. Šios nusikalstamos veikos, skirtingai nei tai numatyta Konvencijos 1 straipsnyje, tikslas BK nėra konkretizuotas ar apibrėžtas. Svarbu, kad būtų nustatyta, jog neteisėtos veikos subjektas yra tas, kas tokią neteisėtą veiką atliko vykdydamas valstybės politiką arba veikdamas valstybės leidimu, kurstymu, palaikymu ar pritarimu. Paprastai laikomasi nuomonės, jog kankinimas kaip tarptautinės teisės draudžiamas elgesys (kartu ir tarptautinis nusikaltimas) su žmogumi bus pripažįstamas tik tuomet, jeigu neteisėta veika bus nukreipta į bent keletą asmenų. Nors tai laikytina sąlyginai vertinamuoju požymiu, kadangi Lietuvos baudžiamieji įstatymai neapibrėžia „keleto asmenų“ sąvokos, tačiau kiekvienu konkrečiu atveju sprendžiant klausimą dėl baudžiamojo persekiojimo už kankinimą pradėjimo ir vykdymo, galiausiai kaltų asmenų patraukimo baudžiamajon atsakomybėn, turi būti vertinamos konkrečios situacijos aplinkybės ir jos kontekstas, veiksmų intensyvumas, taipogi šią neteisėtą veiką nulėmusios priežastys.
2. Valstybės universalios baudžiamosios jurisdikcijos principas reiškia tai, kad asmenys atsako pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį įstatymą nepaisant to, kokia jų pilietybė ir gyvenamoji vieta, taip pat nusikaltimo padarymo vieta bei tai, ar už padarytą veiką baudžiama pagal nusikaltimo padarymo vietos įstatymus, kai padaro nusikaltimus, atsakomybė už kuriuos numatyta tarptautinių sutarčių pagrindu. Taigi šis jurisdikcijos principas nesiejamas su dvigubo veikos nusikalstamumo reikalavimu, kas reiškia, jog baudžiamajai jurisdikcijai įgyvendinti neturi reikšmės tai, ar už padarytą veiką baudžiama pagal nusikaltimo vietos įstatymus ar ne. Universali baudžiamoji jurisdikcija negalima tik tais atvejais, jeigu tokios jurisdikcijos vykdymas pažeistų draudimą persekioti ir bausti tą patį asmenį už tą pačią nusikalstamą veiką. Taigi už kankinimą kaip tarptautinės teisės draudžiamą elgesį su žmogumi baudžiamąjį persekiojimą gali inicijuoti bet kuri valstybė, kuri praktiškai neturi nieko bendro su minėto nusikaltimo padarymo aplinkybėmis – nei *modus operandi* (liet. veikimo būdas), nei *locus delicti* (liet. nusikaltimo vieta).

Literatūros sąrašas

1. Andrius Nevera. Baltarusijoje daromų nusikaltimų žmoniškumui autorių ir vykdytojų baudžiamoji atsakomybė. [žiūrėta 2021-03-14] <https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1319449/andrius-nevera-baltarusijoje-daromu-nusikaltimu-zmoniskumui-autoriu-ir-vykdytoju-baudziamoji-atsakomybe>
2. Aliukonienė R. (2007). Sunkus sveikatos sutrikdymas: teorinės ir praktinės kvalifikavimo problemos. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.
3. Aliukonienė R. (2005). Kankinimas ar kitoks ypatingas žiaurumas kaip požymis, kvalifikuojantis sunkų sveikatos sutrikdymą. Teisė. T. 54, p. 19-29.
4. Aiškinamasis raštas dėl Baudžiamojo kodekso 7, 8, 95, 205, 206, 207 straipsnių ir Priedo pakeitimo ir kodekso papildymo 100³ straipsniu įstatymo projekto. [žiūrėta 2021-03-04] <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAK/763a4eb0786a11e99ceae2890faa4193/>
5. Ar Lietuva gali nubausti Minsko nusikaltėlius žmogiškumui? Byla gali likti tik simbolinė. [žiūrėta 2021-02-25] <https://www.lrt.lt/naujienos/pasulyje/6/1296221/ar-lietuva-gali-nubausti-minsko-nusikaltelius-zmogiskumui-byla-gali-likti-tik-simboline>
6. Dainius Žalimas: tarptautiniai nusikaltimai negali likti nebaudžiami. [žiūrėta 2021-02-25] <https://www.lrkt.lt/lt/naujienos/ivykiai/dainius-zalimas-tarptautiniai-nusikaltimai-negali-likti-nebaudziami/1635>
7. Dainius Žalimas. Šiuolaikinis fašizmo veidas (XVIII). [žiūrėta 2021-03-14] <https://www.bernardinai.lt/2009-07-13-dainius-zalimas-siuolaikinis-fasizmo-veidas-xvi/>
8. Drakšas R., Valutytė R. (2009). Kankinimo samprata tarptautinėje teisėje. Teisė. T. 71, p. 7-24.
9. Drakšas R., Valutytė R. (2010). Baudžiamosios atsakomybės už kankinimą nustatymo ir įgyvendinimo problemos Lietuvoje. Teisė. T. 74, p. 46-56.

10. ESBO paskelbė žmogaus teisių pažeidimų Baltarusijoje ataskaitą. [žiūrėta 2021-02-25] <https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/esbo-paskelbe-zmogaus-teisiu-pazeidimu-baltarusijoje-ataskaita>
11. Europos Parlamento pranešimas dėl kankinimo panaikinimo pasaulyje (2013/2169(INI)). [žiūrėta 2021-03-03] https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-7-2014-0100_LT.html
12. Įvykiai Baltarusijoje. Lietuvos prokuroras: tyrimas dėl Minsko nusikaltimo žmogiškumui gali plėstis. [žiūrėta 2021-02-25] <https://www.lrt.lt/naujienos/pasaulyje/6/1294856/ivykiai-baltarusijoje-lietuvos-prokuroras-tyrimas-del-minsko-nusikaltimo-zmogiskumui-gali-plestis>
13. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos aidas. 1992. Nr. 220; Valstybės žinios. 1992. Nr. 33-1014.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso kai kurių nuostatų, susijusių su baudžiamąja atsakomybe už genocidą, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. TAR. Nr. 3226.
15. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios. 2000. Nr. 89-2741.
16. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą fakultatyvaus protokolo ratifikavimo. Valstybės žinios. 2013. Nr. 130-6619.
17. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 8, 95, 205, 206, 207 straipsnių ir Priedo pakeitimo ir kodekso papildymo 100³ straipsniu įstatymas. TAR. 2019, Nr. 12378.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-526/2011.
19. Nevera A. (2001). Tarptautinės ir nacionalinės baudžiamosios teisės santykio problema. Jurisprudencija. T. 21(13), p. 116-130.
20. Nevera A. (2003). Valstybės baudžiamoji jurisdikcija ir užsienyje priimtų nuosprendžių pripažinimas Lietuvoje. Jurisprudencija. T. 38(30), p. 39-45.
21. Nevera A. (2006). Valstybės baudžiamosios jurisdikcijos principai. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
22. Namavičius J. (2015). Baudžiamosios jurisdikcijos taisyklės Europos Sąjungos teisės aktuose ir įgyvendinimas Lietuvoje. In Švedas, G. (ats. red.) Šiuolaikinės baudžiamosios teisės tendencijos. Vilnius: Vilniaus universiteto teisės fakultetas.
23. Piesliakas V. (2008). Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga. Vilnius: Justitia.
24. Pilipauskienė B. (2018). Kankinimas kaip asmens atsakomybę sunkinanti aplinkybė (LR BK 60 straipsnio 1 dalies 4 punktas): Lietuvos teismų praktikos vertinimas. Teisės apžvalga. Nr. 1(17), p. 31-50.
25. Pradėtas itin sudėtingas ikiteisminis tyrimas dėl galimo asmens kankinimo Baltarusijoje. [2021-02-25] <https://www.savaite.lt/lietuva/situacija/7307-pradetas-itin-sudetingas-ikiteisminis-tyrimas-del-galimo-asmens-kankinimo-baltarusijoje.html>
26. Pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl galimo asmens kankinimo užsienio valstybėje. [žiūrėta 2021-02-26] <https://www.prokuraturos.lt/lt/pradetas-ikiteisminis-tyrimas-del-galimo-asmens-kankinimo-uzsienio-valstybeje-text-in-english/7227>
27. Psichoterapeutė iš Minsko: visuomenės pamatai sudrebinti, padariniai bus labai sunkūs. [žiūrėta 2021-02-26] <https://www.delfi.lt/news/daily/world/psichoterapeute-is-minsko-visuomenes-pamatai-sudrebinti-padariniai-bus-labai-sunkus.d?id=85779495>
28. S. Cichanouskaja ragina kitas šalis Lietuvos pavyzdžiu tirti kankinimus Baltarusijoje. [žiūrėta 2021-02-26] <https://naujasis.lrytas.lt/pasaulis/ivykiai/2020/12/09/news/s-cichanouskaja-ragina-kitas-salis-lietuvos-pavyzdziu-tirti-kankinimus-baltarusijoje-17448019/>
29. Ščitcova, T. (2020). Baltoji dėmė Europos žemėlapyje: paradigmos kaita. [žiūrėta 2021-02-23] <http://www.satenai.lt/2020/10/23/baltoji-deme-europos-zemelapyje-paradigmos-kaita/>
30. Šmeliūnas, A. (2020). Baltarusiškas atsisveikinimas su Lukašenka. [žiūrėta 2021-02-25] <http://www.satenai.lt/2020/08/31/baltarusiskas-atsisveikinimas-su-lukasenka/>
31. Švedas G. (2012). Tarptautinės teisės reikšmė ir įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje. In Švedas, G. (ats. red.) Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. *Liber Amicorum* profesoriui Jonui Prapiesčiui. Vilnius: Vilniaus universitetas.
32. Šaltinytė L. (2006). Ar tarptautinė paprotinė teisė įtvirtina įsipareigojimą *Erga omnes* vykdyti baudžiamąjį persekiojimą dėl sunkių žmogaus teisių pažeidimų? Jurisprudencija. T. 1(79), p. 113-127.

33. Vaišvilienė R. (2018). Tarptautinių baudžiamųjų tribunolų jurisdikcijos santykis su nacionaline baudžiamąja jurisdikcija. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.
34. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (su papildomais protokolais). [žiūrėta 2021-03-03] <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841>
35. Žilinskas J. (2001). Nusikaltimai žmoniškumui naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Jurisprudencija*. T. 23(15), p. 162-173.
36. Žilinskas J. (2001). Nusikaltimų žmoniškumui sąvokos raida tarptautinės baudžiamosios teisės šaltiniuose. *Jurisprudencija*. T. 19 (11), p. 125-140.
37. Žilinskas J. (2003). Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

TORTURE: THE APPLICATION PROSPECTS OF UNIVERSAL CRIMINAL JURISDICTION

Prof. dr. Raimundas Jurka

Utena University of Applied Sciences, Faculty of Business and Technologies

Maironio str. 7, LT-28142 Utena

Mykolas Romeris University, School of Law

Ateities str. 20, LT-08303 Vilnius

Eglė Jurkienė

Utena University of Applied Sciences, Faculty of Business and Technologies

Maironio str. 7, LT-28142 Utena

Summary

The article aims at revealing the concept of torture in international law as well as focuses the problems of determination and implementation of criminal responsibility for torture crime. The authors analyse the concept of torture in international law. This analysis is based mainly on interpretation of provisions of the Convention against torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. Taking into account the elements of torture in international law the article proceeds with the determination of concept of torture in Lithuanian criminal law.

Torture as one of the crimes against humanity may be carried out by the organisation or political group which controls territory and performs civil, military, politic administration de facto as well. Large scale (or widespread) criteria has been introduced in order to eliminate an isolated inhumane act committed by a perpetrator acting on his own initiative and directed against a single or couple of victims. According to the said criteria analysed crime may be committed only as an massive, frequent, large scale action carried out collectively with considerable seriousness directed against multiplicity of victims. Systematic criteria means that crimes against humanity shall be result of systematic actions as a thoroughly organised and following a regular pattern on the basis of a common policy involving substantial public or private resources. So, it should be emphasised, that the definition of torture has four elements: 1) intention of the perpetrator; 2) acts and omissions that inflict severe physical or mental suffering; 3) the involvement of a public official; and 4) for one of several specific enumerated purposes.

Universal jurisdiction allows states or international organizations to claim criminal jurisdiction over an accused person regardless of where the alleged crime was committed, and regardless of the accused's nationality, country of residence, or any other relation with the prosecuting entity. Crimes prosecuted under universal jurisdiction are considered crimes against all, too serious to tolerate jurisdictional arbitrage. The concept of universal jurisdiction is therefore closely linked to the idea that some international norms are *erga omnes*, or owed to the entire world community, as well as to the concept of *jus cogens* – that certain international law obligations are binding on all states. Universal jurisdiction is a legal doctrine that allows states to prosecute individuals in their domestic courts for certain heinous crimes such as genocide, war crimes, crimes against humanity and torture – also known as core international crimes – regardless of where the crime took place or the nationality of the parties. This jurisdictional principle is based on the idea that such crimes are so severe that the perpetrators are considered enemies of all humankind and therefore should not be given a safe haven or impunity. States exercising universal jurisdiction are regarded as agents of the international community with a universally accepted obligation of enforcing international law.

Keywords: torture, universal criminal jurisdiction, international law, criminal law.